

KIRÁLY BÉLA

1956 – a szabadságharc katonapolitikája

*Király Béla
hadtörténész
az MTA külső tagja*

Az alábbiakat azon személyes tapasztalataim alapján írom, amelyeket mint a Forradalmi Karhatalmi Bizottság elnöke, a Nemzetőrség főparancsnoka és Budapest katonai parancsnoka szereztem 1956-ban. Az azóta eltelt fél évszázad alatt ezeket a tapasztalatokat kiegészítettem minden elérhető okmány, valamint a résztvevők visszaemlékezéseinek tanulmányozásával. Több mint egy tucat nemzetközi tudományos konferenciát rendeztem, amelyeken a forradalom és szabadságharc résztvevői magyar és külföldi kutatókkal vitatták meg az események jelentőségét. Ezeknek a konferenciáknak az anyagát angolul megjelentettük az „Atlantic Studies on Society in Change” könyvsorozatban. Több tanulmányt magyar nyelven is kiadtunk.

Mindezek alapján írom le a forradalomban és a szabadságharcban részt vett különböző fegyveres testületek – a néphadsereg, a rendőrség, a határőrség, az ÁVH és a belső karhatalom – akkori állapotát és az eseményekben betöltött szerepét, a szovjet agresszió alakulását, illetve a felkelők harci tevékenységét Budapesten és vidéken. Kitérek a szabadságharc nemzetközi megítélésének összefüggéseire is: nemcsak a világ közvéleményének ítéletére a magyarországi eseményekről, de olyan nemzetközi biztonságpolitikai megfontolások taglalására is, amelyek a remélt nyugati katonai segítség elmaradását magyarázzák.

1912-ben született Kaposvárott. Tanulmányait 1930–1935 között a Ludovika Akadémián, 1940–1942 között a Honvéd Hadiakadémián végezte.

1942–1944-ben a keleti fronton harcolt, a világháború után az 1. hadosztály vezérkari főnöke, majd a gyalogság parancsnoka volt. 1950-től alapító parancsnoka a mai Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem jogelődjének. 1951-ben államellenes összeesküvés hamis vádjával halálra, majd életfogytiglani börtönre ítélték, de 1956-ban szabadult, csatlakozott Nagy Imre baráti köréhez.

A forradalom alatt több fontos tisztséget töltött be: a Nemzetőrség főparancsnoka, a Forradalmi Karhatalmi Bizottság elnöke, Budapest katonai parancsnoka, a novemberi katonai ellenállás szervezője volt. A forradalom leverése után Ausztriába ment, majd az Egyesült Államokban telepedett le, ahol hadtörténetként tevékenykedett.

1978-ban New Jerseyben megalapította és 1990-ben részben hazatelepítette az Atlanti Kutató és Kiadó Társulatot (Atlantic Research and Publications Inc.) és annak angol nyelvű könyvsorozatát. 1989-ben végleg hazatért; 1990-től ny. vezér ezredes. 1990-től 1994-ig független országgyűlési képviselő.

Előzmények

1949. augusztus 18-án életbe lépett a népi demokrácia alkotmánya. Ettől kezdve hazánkat egypártrendszerű diktatúra tartotta rabságban. Különvéleményt megfogalmazni nem lehetett, az ellenállás egyenlő volt az öngyilkossággal. A költők az asztalfiókjukban rejtegették akkoriban írt költeményeiket, mint Illyés Gyula az *Egy mondat a zsarnokságról* című remekművét. 1953 és 1956 között azonban gyors egymásutánban olyan események történtek, amelyek utat nyitottak a magyar forradalom számára.

A fontosabb előzmények 1955-ig:

- 1953. március 5.: Sztálin halála;
- 1953. június 4.: Nagy Imre első kormánya;
- 1953. június 17–18.: a keletnémet felkelés;
- 1955. április 18.: Nagy Imre menesztése;
- 1955. május 11–14.: a Varsói Szerződés létrejötte;
- 1955. május 15.: az osztrák államszerződés aláírása.

Rákosi Mátyás
(1892–1971)

Gerő Ernő
(1898–1980)

A fontosabb előzmények 1956-ban:

- február 15–25.: az SZKP XX. kongresszusa;
- június 14.: a Petőfi Kör megkezdí működését;
- június 18.: Rákosit menesztik, helyét Gerő veszi át;
- június 28.: felkelés Poznańban;
- október 6.: Rajk és társai újratemetése;
- október 21.: Gomulka a LEMP első titkára.

A forradalom programja

A diákok az egyetemeken – először Szegeden és Budapesten – gyűléseket tartottak. Október 22-én a Műszaki Egyetemen összegyűlt hatalmas diáksereg elfogadta a forradalmi magyar ifjúság *16 pontját*. Ez a program futótűzként terjedt országszerte, de a világsajtó is felfigyelt rá. Ez lett a forradalom és szabadságharc programja. Itt most csak arra térek ki, hogy mit követelt az ifjúság 16 pontja, és mit nem.

Diákgyűlés a forradalom előtt

Követelte: a szovjet csapatok visszavonulását, a nemzet függetlenségét; a demokratikus választásokat; a gazdasági reformot. De nem követelte: a kommunista párt betiltását; a szocializmus eltörlését.

Az a tény azonban, hogy az ifjúság a titkos szavazással végrehajtandó, általános választásokkal életre hívott országgyűléstől remelte a nemzet jövőjének építését, azt is jelenti, hogy lehetségesnek tartották a szocializmus eltörlését is.

Tekintsük át az októberi–novemberi események legfőbb fordulópontjait – ez az a keret, amelyen belül most áttérhetünk a részletekre:

- > október 23.: tűz a tüntetőkre Debrecenben és Budapesten;
- > október 24.: az első szovjet beavatkozás: „Hullám” hadművelet;
- > október 28.: a forradalom győz, tűzszünet;
- > október 30–31.: a háború megindulása: „Forgósél” hadművelet;
- > november 1.: a semlegesség kinyilvánítása;
- > november 4.: a harcok kezdete.

Tüntetések és harcok Budapesten

Az egyetemeken az október 22-i gyűlések közül a legsikeresebb a Műszaki Egyetemen zajlott le, ahol a 16 pontot megfogalmazták, és másnapra a Petőfi-, illetve a Bem-szobornál tüntetéseket kezdeményeztek. A kormány vezetésében uralkodó bizonytalanságra jellemző, hogy a tömegtüntetést

A szovjet csapatok kivonulását követelő plakát, 1956. október 28–29.

A Magyar Rádió homlokzata
1956. október 28. után

először megtiltották, de mivel az ifjúság dacolt a tilalommal, mégis megengedték. Egy csoport a Sztálin-szoborhoz ment, és lerombolta. A legsúlyosabb következményekkel annak a csoportnak az útja járt, amely a Magyar Rádió épületéhez vonult, ahol a *16 pont* beolvasását követelték.

Innét korábban, 20 órakor a Jugoszláviából visszatért Gerő Ernő gyűlölködő bolsevista zsargonban megfogalmazott beszédét közvetítették. A tüntetők elveit „valótlan ellenséges hírverésnek” nevezte, „ellenséges zavarkeltő, rendbontó elemekről” szólt, akik ellen fellépésre szólította fel elvtársait. A tüntetőket a beszéd felháborította, választ kívántak adni, de nem léphetek az épületbe, az ÁVH tüzet nyitott rájuk. Az erőszak híre futótűzként terjedt, s vele párhuzamosan megindult a tüntetők forradalmárokká változása: az erőszakra fegyveres választ adtak.

Már a rádiónál lefolyt események során ismertté váltak *a terjedő fegyveres harcok jellemzői*:

- A HM a piliscsabai 8. gépesített ezredet rendelte a rádióhoz a tüntetők felosztatására. A parancsnok, Solymosi János alezredes, látva a helyzetet, kijelentette, hogy „nem lövünk a népre”. A kijelentést a tüntetők és a katonák lelkesen fogadták. Ez volt az első barátkozás a katonák és a tüntetők között, ami a következő napokban is jellemző maradt.
- Minden harc, de főleg az irreguláris (partizán) küzdelem nélkülözhetetlen alapkövetelménye, hogy e küzdelem okát a harcosok olyan igaz ügynek tekintsék, mely a legnagyobb személyes áldozatot is indokolja: meggyőződésüként éljen a szabadságharcosok szívében.
- Az irreguláris harc egyik nagy nehézsége a fegyver- és lőszerhiány. Ez nem állt fenn az 1956-os forradalmárok esetében. A piliscsabai ezredparancsnok kijelentését követve a forradalmárokkal barátkozó katonák egy része átadta a forradalmároknak a fegyverét, mások fegyveresen csatlakoztak hozzájuk vagy szétszéledtek. A forradalmárok tehát

vagy így jutottak fegyverhez, vagy pedig a rendőrőrsökről, raktárakból és a bolsevista rendszerben oly gyakori fegyvertároló helyről kaptak, illetve „szerezték”.

- > Az irreguláris harc másik nehézsége a harcképzetlenség és az alegységparancsnokok hiánya. Ez sem állt fenn 1956-ban. A bolsevisták a közép- és felsőfokú intézmények diákjait a kommunizmus fegyveres védelmére képezték ki abban a tévhitben, hogy „hazánk nem rés, hanem erős bástya a béke frontján” (a Rákosi Mátyásnak tulajdonított egykori mondás szerint). A diploma előfeltétele volt a tartalékos tiszti képzettség. Így diáksparancsnokokból vagy alparancsnokokból nem volt hiány. Tizenegy évvel a második világháború után sok frontot megjárt ember is akadt, aki képes volt alegységeket vezetni.
- > Az irreguláris harc egy másik jellemzője, a rugalmasság szintén jellemző volt. Ha egy kisebb csoport olyan helyzetbe került, hogy a megsemmisítése valószínűvé vált, egyszerűen eldobták fegyvereiket, és a tüntetők közé vegyültek. Másnap újra harcba álltak. Emiatt a szabadságharcosok valódi létszáma sohasem volt világos az ellenségeik előtt, azok tervezését összekuszálta.

*Pongráz Gergely,
a Corvin köziek parancsnoka
(1932–2005)*

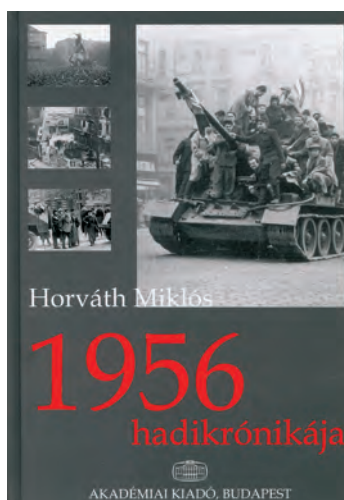
Ezek a tényezők jellemezték a budapesti harcokat. Rátermett, leleményes alegységparancsnokok szervezték az ellenállási góccokat Budapest minden kerületében és vidéken. Különösen sikeresek voltak a Móricz Zsigmond körtéri, Széna téri, Baross téri, Corvin köz, csepeli góccok. Mielőtt a Nem-

*Fegyveres események
Budapesten október 30-ig*

Nagy Imre rádióbeszédet mond,
1956. október 28.

zetőrség Főparancsnoksága megalakult, a harcok ezeken a környékeken folytak. A gócek között, ha volt is némi együttműködés, közös „hadműveletekre” nem került sor. Mégis, 28-án a „srácok” győztek, központi vezetés híján a szabadság eszméje volt a „parancsnokuk”.

Horváth Miklós hadtörténész, egyetemi tanár kiegészítése:

A magyar és szovjet csapatok karhatalmi alkalmazása az október 23–28-ig terjedő időszakban

Ahhoz, hogy – ha vázlatosan is – megértsük az erőszakszervezetek szerepét az 1956-os forradalomban, szólni kell az államvédelmi szervek közül a Belső Karhatalom, a Határőrség, illetve a Magyar Néphadsereg és a Rendőrség szervezetéről, és elsősorban arról, hogy felkészültek-e egy rendszerellenes megmozdulás felszámolására.

Országos karhatalmi terv

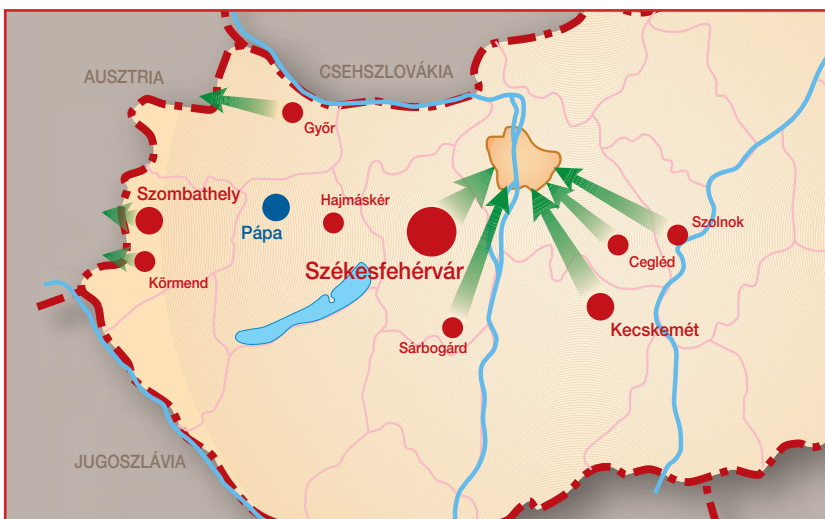

*A budapesti karhatalmi terv
1956 októberében*

A karhatalmi alkalmazásra vonatkozó tervet Nagy Imre még 1954. január 18-án hagyta jóvá. A Honvédelmi Tanács a karhatalmi szolgálat megszervezését, a belső rend fenntartását – a rendőrség és a belső karhatalom erőinek felhasználásával – elsősorban a belügyminiszter kötelességévé tette.

A később több alkalommal módosított tervben Magyarországot négy nagy karhatalmi körzetre osztották, amelyekben a rendőri, államvédelmi és honvédségi erők alkalmazásával számoltak.

A karhatalmi riadó elrendelése esetén – a határozat szerint – a rendőrség szervei többek között biztosítják a belső rend fenntartását, őrzik az állami intézményeket, a tanács- és pártszervek épületeit, a vasúti objektumokat, a közlekedési hidakat és a polgári repülőtereket. A Belső Karhatalom csapatai biztosítják a kormánysszervek épületeit, a nagyobb jelentőségű ipari vállalatokat, erőműveket, állami raktárakat, védelmi jellegű objektumokat, fontosabb hidakat, hírközpontokat. A mindösszesen 7723 fős államvédelmi testületből az aktív harctevékenység folytatására manőverező csoportokat is kijelöltek.

*„Hullám” fedőnevű hadműveleti
terv*

A Honvédelmi Tanács különleges esetekben a Határőrség változatlan feladatá-ként az országhatár védelmét határozta meg, ugyanakkor a határőr erők karhatalmi alkalmazását nem kötötte a Honvédelmi Tanács külön engedélyéhez. Így válik ér-tethetővé, hogy október 24-én a határőr-alakulatok Budapesten miért jelenhettek meg.

A karhatalmi terv szerint, ha a rendőrség és a Belső Karhatalom erői „az ellen-séges bandák szervezett támadásai visszaverésére” nem elégségesek, a Néphad-sereg csapataival kell az őrségeket megerősíteni, illetve a szükséges segítséget a támadás elhárítására megadni.

A politikai és katonai vezetés az országos és fővárosi karhatalmi terv szerint egy rendszerellenes megmozdulást a rendelkezésre álló erők – körülbelül 115 000 ka-tona, 17 366 rendőr, 7723 karhatalmista és 15 233 határőr, tehát mindösszesen 164 965 fő – nem egészen 1 százalékával felszámolhatónak tartotta.

Nem utolsósorban szólni kell a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok-ról is. Az 1955 szeptemberében Magyarországon felállított szovjet Különleges Hadtest rendeltetése a magyar csapatokkal együttműködésben az osztrák határ lezárása, védelme, a szovjet csapatok kivonása esetén a közlekedési útvonalak biz-tosítása volt. A hadtest a Vezérkar útján a szovjet fegyveres erők miniszterének volt alárendelve.

A Különleges Hadtest parancsnoka már 1956 júliusában parancsot kapott, hogy az alaprendeltetés ellenére készítsen tervet a szovjet csapatoknak „a szocialista társadalmi rend fenntartása, védelme, adott esetben helyreállítása” érdekében tör-tető alkalmazására. A terv a „Volna” (Hullám) fedőnevet kapta. E terv szerint a 17. gépesített gárdahadosztály fő erőivel zárja az osztrák határt, a 2. gépesített had-osztály Budapestre vonul, ahol passzív objektumvédelemmel segíti a rendszerelle-nes megmozdulás leverése érdekében aktív harctevékenységet folytató államvé-delmi karhatalmi csapatokat.

Október 23-án a szovjet csapatok ennek a tervnek a végrehajtását kezdik meg, de a szovjet vezetés a magyar csapatok – elsősorban a 7. esztergomi gépesített hadosztály alárendelt alakulatainak fővárosba irányítása – mellett további három szovjet hadosztály Magyarországra küldéséről is döntött. Október 24-én a hajnali órákban Kárpátalja felől a 128. lövész és a 39. gépesített hadosztály, Románia irá-nyából a temesvári 33. gépesített hadosztály átlépte a határt, és megkezdték a me-netet Budapest felé.

Egyes szovjet források szerint az ígyriadókészültségbe helyezett és „rendcsiná-lás” céljából bevetett öt hadosztály állományába 31 500 fő, 1130 harckocsi és önjá-ró löveg, 616 tüzérségi löveg és aknavető, 185 légvédelmi löveg, 380 páncélozott szállító harcjármű tartozott. Október 25-én a fővárosban lévő, zömében dezorgani-zált magyar kormányerők létszáma hozzávetőleg 10 000–12 000 főre tehető.

A Kárpáti Katonai Körzet és a Különleges Hadtest légi erőiből összesen 159 va-dászrepülő és 122 bombázó várt bevetési parancsra. A szovjet katonai erők felvonu-lásának ezen időszakában a vadászrepülők fedezték a menetben lévő csapatokat, a bombázórepülők a repülőtereiken láttak el fokozott készségi szolgálatot.

A magyar és szovjet katonai vezetés a kormányellenes fegyveres erők felszámolására minden részletében kidolgozott tervekkel október 28-ig nem rendelke-zett, ezért eddig az időpontig képtelenek voltak magukhoz ragadni a politikai és katonai kezdeményezést.

*Szovjet harckocsik a Gellért téren,
1956. október 25–30. körül*

Két véres nap Budapesten

Az első „legvéresebb nap” október 25-e volt. A tragédia, mely körülbelül száz áldozatot követelt, a Kossuth téren zajlott le. A másik október 30-a volt, amikor a Köztársaság téren harmincan haltak meg. Országszerte több száz áldozata volt a sortűzeknek.

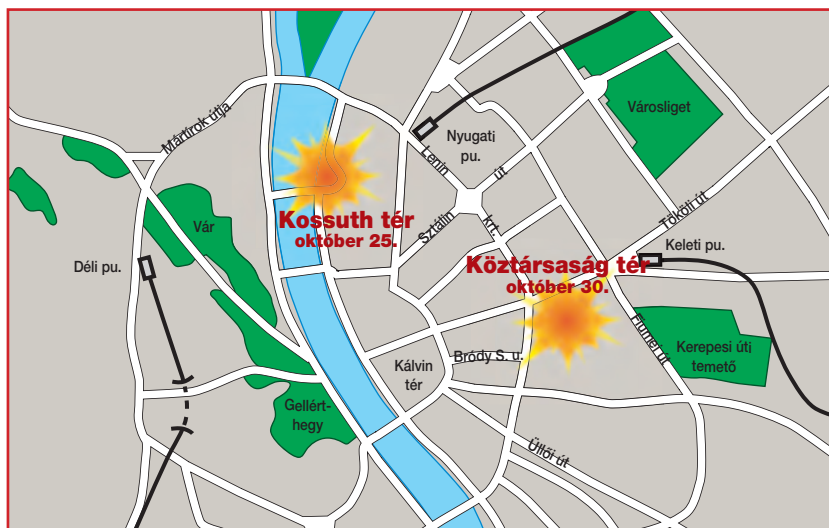
Október 25-én dél felé minden irányból többbezeres fegyvertelen tömeg árasztotta el a Kossuth teret. A fő követelésük Gerő Ernő menesztése volt, továbbá a szovjet csapatok kivonása és a nemzeti kormány megalakítása. Az Országházat őrző, s a közben beérkezett szovjet harckocsik és a tüntetők között fraternizálás kezdődött. A szabadságharcosok zászlókkal a harcko-

Tüntetők úton a Kossuth tér felé

*A sortűz elől menekülők
a Kossuth téren*

Két véres nap Budapesten

csikra ugrottak, és baráti orosz nyelvű röplapokat adtak a szovjet katonáknak, magyar zászlókat tűztek a lövegek csővébe.

I. A. Szerov, a GPU (szovjet titkosrendőrség) tábornoka a Parlament közelében lévő szovjet harcokcsik közül néhánynak tűzparancsot adott. Hátörök (zöld ávosok) is tüzet nyitottak a tüntetőkre. Ma is vitatott, hogy a Földművelési Minisztérium tetejéről vagy máshonnan, illetve hogy ők, vagy Szerov tábornok parancsára a harcokcsik nyitottak-e előbb tüzet. A szovjet katonákkal való barátkozásnak vége szakadt.

A budapesti pártbizottság Köztársaság téren álló székházának megerősített őrsége akkor még ÁVH-s egyenruhát viselő hivatásos és sorozott ÁVH-sokból állt. A három ott lévő szovjet harcokcsit Kovács István, a budapesti pártbizottság titkára kérésére 28-án visszavonták. Október 29-én ÁVH-s egyenruhát viselők tüntetőket tartóztattak le, de el is engedték őket. Mégis megmaradt az a vélemény, hogy az épületben szabadságharcosokat tartanak fogva.

A szabadságharcosok békésen be akartak lépni az épületbe, hogy kiszabadítsák letartóztatott bajtársaikat. Ha meggyőződhetek volna arról, hogy

A Köztársaság téri párt-ház ostroma után meglincselt ÁVH-s katona, 1956. október 30.

nem voltak letartóztatottak az épületben, akkor, ahogy jöttek, békésen távoztak volna. De a belépést gyilkos tűzzel akadályozták meg az ÁVH-sok. Erőszakra erőszakkal válaszoltak a szabadságharcosok. De azt nem tudták, hogy azért nem léphettek az épületbe, mert ott egy bolsevista vezérkari ezredes néhány politikai tiszttel ellenforradalmi szervezkedést folytatott abból a célból, hogy megdöntsék a Nagy Imre-kormányt.

A bolsevisták segítségére küldött vidéki harckocsik katonái nem ismerték a helyet és a helyzetet eléggé, így az ellenforradalmárok helyett a szabadságharcosokhoz csatlakoztak, és azok javára döntötték el a „csatát”. A szabadságharcosokat a bolsevisták esztelen erőszaka mérhetetlenül felháborította, ezért az elfogott ÁVH-sok közül körülbelül egy tucatnyit felkoncoltak. Saját veszteségük is ennyi volt.

Tény, hogy magukat megadó bolsevistákat koncoltak fel a szabadságharcosok, és ezzel súlyos hibát követtek el. De ha a Kossuth téri vérengzést összehasonlítjuk a Köztársaság téri vérengzéssel, akkor a kettő között nagy különbséget találunk. A Köztársaság téren a szabadságharcosok az ellenük irányuló, indokolatlanul nyitott gyilkos tűzre válaszoltak fegyverrel, és körülbelül ugyanannyi embert vesztettek, mint a bolsevisták.

A Kossuth téren azonban a bolsevisták fegyvertelen, békésen tüntető tömegre lőttek tankokkal is, népirtást követve el. Mégis, a Kádár-rezsim manipulációja révén a világ a Köztársaság téren lefolyt erőszakról tudott, de a Kádár-rendszer végéig a Kossuth téri tömeggyilkosságról minden adat terjesztését meg tudták akadályozni.

A Köztársaság téri párt ház ostromában elesett felkelő, 1956. október 30.

Vidéki események

A régi rendszer hívei először október 23-án délután, órákkal a budapesti rádiónál történt tűznyitás előtt, Debrecenben használtak fegyvert – három ember halálát okozva.

Vidéken az események Bács-Kiskun, Győr-Sopron, Komárom, Somogy, Pest és Veszprém megyékben voltak a legélénkebbek. Mégis, volt különbség Budapest és a vidék között. A fővárosban ugyanis valóságos háborúvá fejlődtek a dolgok, a tüntetőkől forradalmárok, azokból szabadságharcosok, végül pedig az általuk megválasztott és Nagy Imre által elismert főparancsnokság vezetése alatt nemzetőrök lettek, és október 28-a – a győzelem napja – után sikeres konszolidálásba kezdtek. Ezzel szemben a Honvédelmi Minisztérium és azon belül a Katonai Bizottság tehetetlen volt, csak konfúziót okozott, ahelyett hogy vezetett volna.

Vidéken a központi katonai vezetés még kevésbé befolyásolta az eseményeket, mint Budapesten. Egyes parancsnokokon múltott, mit tesznek a rendszer fegyveres erői, ezért az események lefolyása nagyon sokszínű volt. Nem voltak nagy területre kiterjedő fegyveres harcok, de egyes helyeken véres összecsapások történtek a hadsereg és a szabadságharcosok között.

A néphadsereget a helyi parancsnokok jobban kézben tartották, mint ahogy Budapesten történt, így a fővárosban szokássá vált fraternizálások

helyett sok esetben a katonák túlkapásokat követtek el a tüntetők ellen. Várpalotán azonban a parancsot, hogy géppuskával a tüntetőkre tüzeljenek, a legénység megtagadta. Akik a vidéken élők közül harcolni akartak, több helyről szervezett csoportban a fővárosba mentek, hogy az „igazi” szabadságharcban vegyenek részt. Bármilyen különbség volt is a fővárosi és a vidéki események között, a nemzet egysége 1848 óta nem volt oly szilárd, mint 1956-ban.

A győztes forradalom fegyveres ereje, a nemzetőrség

Koppácsi Sándor, a nemzetőrség parancsnoka (1922–2001)

A forradalmi harcok október 28-ig központi vezetés nélkül folytak. Az egyetemi hallgatókra, a szabadságharcosokra 1848 eszméi nagy hatást gyakoroltak. Az 1848-as nemzetőrség példájára nemzetőrségnek kezdték nevezni saját alegységeiket. A központ szervezésének megkezdése Koppácsi Sándor, Budapest város rendőrfőkapitánya nevéhez fűződik. A főkapitányság Deák téri székházának pincéjébe tömegesen hurcoltak a rendőrök szabadságharcos foglyokat. Koppácsi rokonszenvezett velük, szabadon bocsátotta őket, és formálisan is a forradalom mellé állt. Ennek híre futótűzként terjedt, és a Deák téri székház gyűlések tartására a szabadságharcosok rendelkezésére állt. Október 29-én annyi szabadságharcos csoport igazolt képviselője jelentett ott meg, hogy azt a törvényes kongresszusuknak lehetett tekinteni.

Ahogy a szabadságharcosok önszerveződése megkezdődött, a régi rendszer központi vezetősége nem a forradalom eszméinek szolgálatára, hanem a párt és a kormány védelmére kívánta a munkásságot felfegyverezni. A forradalom győzelme után a Honvédelmi Minisztérium és a Belügyminisztérium még mindig a szabadságharcosok lefegyverzését kívánta, és az elbocsátott szabadságharcosok helyén „kezelhető” nemzetőrséget akart látni. Október 29-én Nagy Imre követelte Koppácsitól, hogy „valódi szabadságharcosok” legyenek a nemzetőrségben, mert a néphadsereg alkalmatlannak bizonyult feladata ellátására.

Itt kitérőt kell tennem annak megmagyarázására, hogyan kerültem kapcsolatba Nagy Imrével és váltam munkatársává. 1956. szeptemberi szabadulásom után Sárközi Márta – az író Molnár Ferenc lánya – vett gondozásába, és mutatott be az ország jeles értelmiségeinek. Azt hiszem, ezen az úton jutott el a nevem Nagy Imréhez is, akinek nevében és megbízásából október első hetében felkeresett Ádám György, a Közgazdasági Egyetem professzora két barátja kíséretében. Tájékoztattak, hogy létezik „Nagy Imre baráti köre”, olyan emberek, akik Nagy Imre első kormányának reformjait kívánják békés eszközökkel folytatni. Minden minisztériumban és fontos intézményben kulcspozícióban vannak olyan személyek, akik Nagy Imre miniszterelnöksége alatt szabadultak a börtönökből. Csak a Honvédelmi Minisztériumban és az ÁVH-ban nem volt még

senki a csoportból. Az ÁVH-ba nem is terveznek küldeni, mert azt fel akarják oszlatni. A Honvédelmi Minisztériumba pedig engem szeretnének bejuttatni.

Abban állapotunk meg, hogy állok a feladat elébe, de előtte bejuttatnak egy kórházba, hogy az ötévi börtön után feltápláljanak, és kezeljék valószínű és képzelte betegségeimet. Végül, mivel békés átmenetről volt szó, javaslatukra írtam Bata István honvédelmi miniszternek, hogy kész vagyok a szolgálatra. Október 10. körül a Központi Honvéd Kórházban voltam, 13-án Illy Gusztávék újratemetésén Illynét kísértem el férje sírjához. A temető kapujában állt Nagy Imre vejével, Jánosi Ferencsel, akivel barátok voltunk. Ő figyelmeztethette Nagyt ottlétemre, aki így szólt: „Tábornok, remélem, hamarosan meggyógyul, akkor szeretnék önnel beszélni.” Ezzel hitelesítette Ádámék felkérését.

Október 19-én egy kisebb műtéten estem át. Október 29-től Budapestről, de vidéki városokból is – ahogy már említettem – szabadságharcos küldöttségek gyülekeztek a Deák téri rendőr-főkapitányságon. Sokféle probléma hozta oda őket, de mindegyikük a nemzetőrségbe való egyesülést tartotta a legfontosabb, azonnal megoldandó feladatnak. 29-én délután értem küldtek a Központi Honvéd Kórházba. Igent mondtam a meghívásra, és egy terepjáró gépkocsin a Deák térre mentem. Itt Kovács István vezérőrnagy, az ülés elnökségének egyik tagja mutatott be a küldötteknek, akik rövid vita után a már kongresszussá szélesedett tömeggyűlés elnökévé választottak. Így csatlakoztam a forradalomhoz.

A vita fő tárgya a nemzetőr-alakulatok szervezéséhez és egyesítéséhez szükséges központi szervezet létrehozása volt. Elfogadták javaslatomat, hogy az új vezetőtestületet – bár a szabadságharcosok szabad elhatározásuk-

*A Széna tér a harcok után,
1956. október 28–november 4.
között*

ból keltették életre – kormánya nevében Nagy Imrének is szükséges elfogadnia. A határozatot egy küldöttség élén 29-én az esti órákban vittem át Nagy Imréhez, aki Tildy Zoltán és Vas Zoltán jelenlétében azonnal fogadott bennünket. Nagy dolog volt ez, mert mi – szemben a legtöbb küldöttséggel – nem „követeléssel”, hanem feladatvállalással, kérdések „megoldásával” mentünk. Mindhárman örömmel üdvözölték a tervezetet. Vas Zoltán javasolta, hogy a Forradalmi Honvédelmi Bizottságot kereszteljük át Forradalmi Karhatalmi Bizottságra, mert a Szovjetunió a „honvédelem” szó használatát ellene irányuló készülődésként ítélné meg.

A határozatnak a közgyűlés által elfogadott szövegét magam fogalmaztam, és apróbb módosítások után Nagy Imre is aláírta. A Kossuth Rádióban 30-án olvasták be. Így hangzott:

„A forradalmi harcokban részt vett egységek megbízottaiból, a honvédség és rendőrség képviselőiből, a megalakulás alatt álló munkás és ifjúsági fegyveres egységek képviselőiből alakuló forradalmi karhatalmi bizottság előkészítő bizottságának a mai napon történt megalakulását a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa nevében tudomásul veszem és megerősítem. A forradalmi karhatalmi bizottság szervezze meg a forradalmi harcokban részt vett egységekből, a honvédség és rendőrség erőiből és a munkás- és ifjúsági osztagokból alakuló új karhatalmat. Ennek segítségével is teremtsen meg hazánk belső békéjének helyreállítását és az október 28-án és 30-án elhangzott kormányprogramok végrehajtásának feltételeit.

A forradalmi karhatalmi bizottság az általános, titkos választásokkal létrehozandó új kormány hivatalba lépéséig működjék.

Budapest, 1956. október 30.

Nagy Imre s. k.

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke”

Maléter Pál (1917–1958)

Szükség volt a gyors konszolidációra, mert a szovjet veszély növekedése félreérthetetlen volt. Ehhez olyan, a szükséges utasításokat kiadni képes felső vezetést kellett létrehozni, amelynek intézkedéseit tiszteletben tartják és végrehajtják. Ennek érdekében a Forradalmi Karhatalmi Bizottság kebelében létrehoztam a Nemzetőrség Főparancsnokságát. A Deák téren a Forradalmi Karhatalmi Bizottság szűkebb tagsága állandóan jelen volt; az ő tudtukkal, de saját felelősséget vállalva adtam ki a parancsokat. A főparancsnokságot a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tanáraiból és hallgatóiból alakítottam meg. (1950-ben én voltam az alapító parancsnoka ennek az intézetnek.) Közülük sokat ismertem, így 24 órán belül szakmailag kitűnő, '56-hoz hű törzs állt rendelkezésre. Még egy nagygyűlést hirdettem meg 31-én délre a Kilián laktanyába, hogy mindenki, akit illet, tudjon arról, mit tettünk és mire készülünk.

A 31-én tartott gyűlés a Forradalmi Karhatalmi Bizottság kongresszusának mondta ki magát, és megerősítette az előző nap hozott döntéseket. Több technikai kérdésben döntött még, de a lényeg az volt, hogy a nemzetőrség megalakulásáról országsszerte tudomást szereztek. Eddig Budapesten

és néhány vidéki városban tudtak csak rólunk, és vették fel velünk a kapcsolatot. A gyűlés után – melyről a rádió bő tájékoztatást adott – vidéken is felgyorsult a nemzetőr-alakulatokká való átalakulás, és tömegével jelentették a városi és megyei központok, hogy önként alárendelik magukat a nemzetőrség főparancsnokságának: a munka megkezdődhetett.

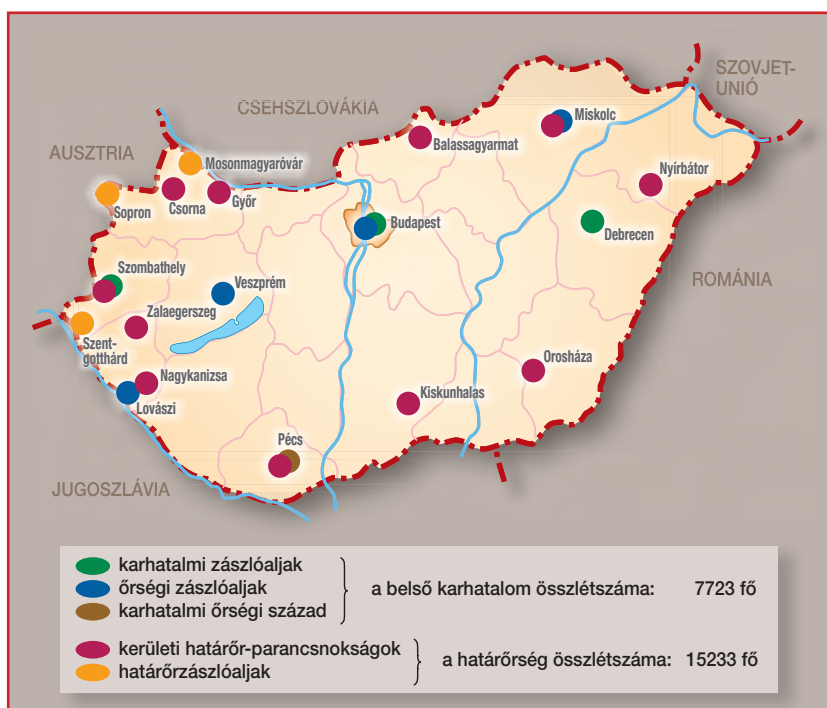
Munkám végrehajtására kitűnő munkatársakat kaptam. A nemzetőr-ügyeket – mint említettem – a Zrínyi Akadémia tisztjeiből alakult törzzsel intéztem, ezt Zólomy László ezredes vezette. Amikor október 31-én Budapest katonai parancsnokává nevezett ki a miniszterelnök, megkaptam az újonnan alakult 4. hadsereg törzset, amely még nem vette át a parancsnokságot a csapatok felett. Kovács Imre vezérőrnagy volt ennek a törzsnek a vezérkari főnöke. Ez a két képzett katona szervezte meg már október 31-ről november 1-jére virradó éjjelre a főváros kerületeinek biztonságát honvédekből és nemzetőrökből lett járőrökkel. Ez, a katonák és a nemzetőrök együttes alkalmazása lett a munkarendünk. Bajtársi együttműködésben indult meg a konszolidációs munka. Ha az idegen hatalom nem avatkozik belügyeinkbe, heteken belül példás rend tette volna lehetővé Nagy Imrének a kormányzást.

*Nemzetőrök a pesti utcán,
1956. október 30–november 4.
között*

A néphadsereg állapota és tevékenysége

A néphadsereg 1956-ban teljesen felkészületlen volt bármilyen kényes feladat végrehajtására. Egyrészt 1953 óta a létszám fokozatosan csökkent. A tisztek helyzete bizonytalan volt, elkeseredésükben sokan kérték elbocsátásukat. A tisztikar kettészakadt: a régi, iskolázatlan, csakis párthűség miatt előléptetett tisztekre megvetéssel néztek a magas fokú katonai kiképzésben részesült

*A belső karhatalom és
a határőrség helyőrségei*

A mosonmagyaróvári sortűz áldozatai, 1956. október 26.

fiatalabb tisztek. A forradalom kitöréséig sem az újoncok, sem az újonnan avatott tisztek nem vonultak még be csapataikhoz, a tisztiiskolákon még szabadság volt. A politikai és elhárító tisztek domináltak a csapattisztekkel szemben. Mindezek következtében a néphadsereg harci szelleme alacsony volt.

A katonai felső vezetés nem értette meg, miről van szó – munkáját végig kapkodás és bizonytalanság jellemezte. Például a legtöbb helyen az alegységek lőszer nélkül jelentek meg, egymásnak ellentmondó parancsokat kaptak. Sok helyen egyszerűen beleolvadtak a tüntető tömegbe.

A néphadsereg állapotára jellemző volt, hogy a létszám 1953 óta fokozatosan csökkent: az 1953. évi 218 224 főről 1956-ban 115 000 főre; 49 alakulat megszűnt, 21 helyőrséget változtatott; a tisztek elégedetlenek voltak és a tisztikar is kettészakadt pártkatonákra és jól képzett katonákra.

A jellemző az volt, hogy a tisztikar nagy része egyénileg békés megoldásra törekedett. Vidéken sok helyen fegyvertelenül mentek a tömeg közé, s beszéddel, egy helyen katonazenével csillapítottak. Volt azonban néhány bolsevista meggyőződésű, véreskezű katonai parancsnok is. Közülük a legmerevebb a III. hadtest parancsnoka, Gyurkó Lajos vezérőrnagy volt, aki a statáriumra hivatkozva Kiskunhalason megfélemlítésül húsz személyt felkoncoltatott. Október 28-án a megyei párttitkár tiltakozása ellenére koncoltatta fel az elfogott fegyvereseket, 17 békés tüntetőt pedig repülőegységekkel bombáztatott halálra. Október 31-én a szovjet csapatokhoz menekült. Sok helyütt lövettek más parancsnokok is a békés tüntetők közé. A sortűzek közül a debreceni, a győri és a székesfehérvári, valamint az esztergomi és a miskolci volt pusztító hatású, több esetben csak riasztó lövést adtak le. A különösen véres mosonmagyaróvári sortűzet a belső karhatalmi vagy határőr ávós egységek követték el. De az október 28-i tűzszünet után a vidék is lecsendesedett.

A szovjet fegyveres beavatkozás

Horváth Miklós bevezetése:

Döntés az újabb támadás megindításáról, a „Vihr” (Forgószél) fedőnevű hadművelet végrehajtása

Október 28-án a forradalom új szakasza kezdődött meg. A magyar kormány nyilatkozata alapján a szovjet hadvezetés is elrendelte a tűzszünetet, és a 2. és 33. gépesített, valamint a 128. lövész gárdahadosztályok egységei október 29-én a harctevékenységet beszüntették.

A szovjet csapatok Budapestről való kivonását, a magyar kormány szovjet vezetőikkel történt megállapodásán túl a Különleges Hadtest parancsnoka, P. Ny. Lascsenko altábornagy véleménye szerint „a csapatok tétlensége, passzivitása miatt is” végre kellett hajtani. A szovjet csapatok kivonása terv szerint október 30-án 18 órakor kezdődött el, de a teljes kivonulást csak 31-én a déli órákban tudták befejezni.

A Különleges Hadtest törzse a Tökölön lévő repülőtérre települt, ahol egy szovjet repülőegység állomásozott. A szovjet csapatok Budapest határától 15–20 kilométerre összpontosítási körletet foglaltak el, ahol a harci technikát és fegyverzetet karbantartották, a személyi állományt, a lőszert, az üzemanyagot és az élelmiszerkészleteket kiegészítették.

A szovjet csapatok mozgása a Szovjetunió területén a szovjet alakulatok Budapestről történő kivonása időszakában is folytatódott. Október 30-án, a szovjet kormány nyilatkozata, amely szerint új alapokra kívánja helyezni a többi szocialista országgal kapcsolatos viszonyát, még a győztes forradalom reményeit táplálta, de október 31-én megszületett a második intervencióra vonatkozó szovjet döntés. Megkezdődtek a katonai előkészületek és az újabb szovjet katonai beavatkozással kapcsolatos egyeztető tárgyalások. Ezen a napon kezdetét vette az újabb erők Magyarországra irányításával a november 4-i támadás előkészítése.

*Újabb szovjet csapatok
Magyarországra rendelése*

A Magyarországon lévő, illetve november első napjaiban a határt átlépő, összességében 17 hadosztálynyi erőnek november 3-án estig kellett elérni a készenlétet a feladatok megkezdéséhez, és a „Vihr” (Forgószél) hadművelet végrehajtását a „Grom” (Mennydörgés) jelszó elhangzását követően kellett megkezdeni.

A magyar vezetés ezt követő döntései – segítségkérés az ENSZ-től, a semlegesség bejelentése, a Varsói Szerződés felmondásának kilátásba helyezése, javaslat újabb tárgyalásokra stb. – az új magyar bábkormány összeállításával és a többi szocialista ország tájékoztatásával, meggyőzésével elfoglalt szovjet vezetést nem bírták jobb belátásra.

A vidéki alakulatok a hadműveleti csoportfőnökségtől minden esetben olyan parancsot kaptak, hogy ne álljanak ellen a szovjet csapatoknak, vegyék fel a kapcsolatot az odaérkező szovjet csapatok parancsnokával, és akadályozzanak meg minden összeütközést, „provokációt”.

1956. november 4-én megindult a mindent elsöprő katonai gépezet. A támadási terv sikere érdekében Szerov, a KGB elnöke a szovjet csapatok kivonásáról tárgyalásokat folytató magyar tárgyalóköldöttség tagjait letartóztatta. A Moszkvában összeállított, Kádár János vezette bábkormány politikai legalizálása és a törvényes

*A szovjet csapatok működési
körzetei november 4-e után*

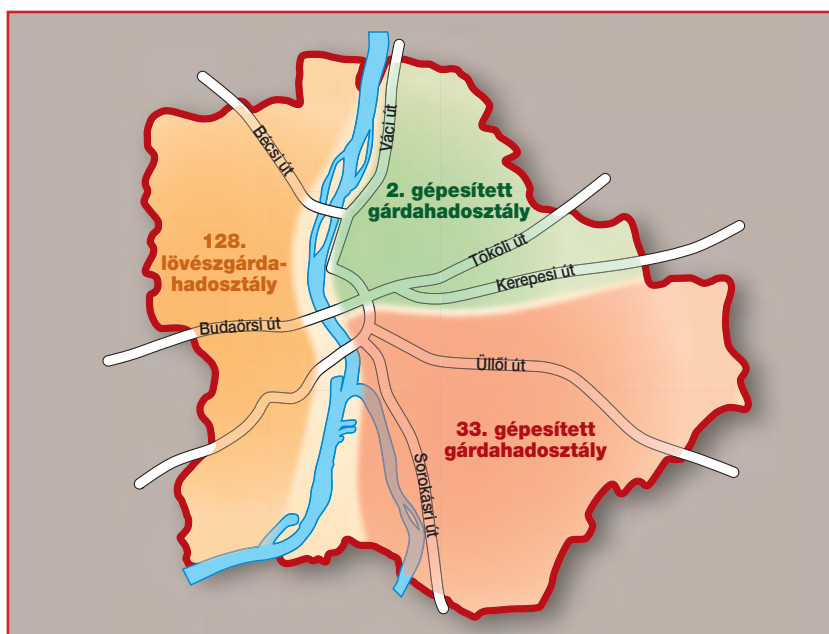
kormány lemondásának kikényszerítése érdekében pedig Nagy Imrét és több politikai vezetőt – a Josip Broz Titóval történt megállapodás értelmében – a menedékjog felkínálásával a jugoszláv követség épületébe csalta.

Moszkvai idő szerint 6, magyar idő szerint hajnali 4 órakor elhangzott a jelszó: „Mennydörgés”, és ezzel megkezdődött a „Forgószerű” fedőnevű hadművelet.

A támadó csapatok három nagy csoportban hajtották végre a támadást (a Dunántúlon a 38. összefegyvernemi hadsereg – állományában három gépesített és egy légvédelmi tüzérhadosztállyal; Kelet-Magyarországon a 8. gépesített hadsereg – alárendeltségében három gépesített, egy harckocsi-, egy lövész- és egy légvédelmi tüzérhadosztállyal; Budapesten a Különleges Hadtest és megerősítő erői – a 2. és 33. gépesített és a 128. lövészgárda-hadosztályok).

Babadzsánjan és Mamszurov tábornokok hadseregei vidéken körülvették a Magyar Néphadsereg legfontosabb helyőrségeit, laktanyáit. Először a repülőtereket,

*A szovjet csapatok körzetei
Budapesten*

majd ezzel szinte egy időben a laktanyákat támadták meg, foglalták el, de ellenőrzésük alá vonták a Budapestre és az osztrák határhoz vezető útvonalakat is.

A szovjet hadsereg nagy erejű támadását látva a Magyar Néphadsereg alakulatainak többsége meg sem kísérelte az ellenállást. A már november 3-án körülvárt vidéki laktanyák egy részére a szovjet csapatok minden figyelmeztetés nélkül tüzet nyitottak, a magukat többségében harc nélkül megadó alakulatokat lefegyverezték, szétkergették. A magyar felkelők szervezett ellenállását november végére sikerült mindenütt megtörni.

A szovjet csapatok Magyarország ellen végrehajtott támadásának szomorú következményeit a következő adatok is érzékeltetik: A harcok következtében Budapest tizenegy évvel a háború után ismét romokban hevert, közel húszezer fő megsebesült, körülbelül kétszázezer magyar hazája elhagyására kényszerült, több mint két és fél ezer ember – csak Budapesten 1945 fő – meghalt. Ezen belül a magyar erőszakszervezetek állományából összesen 428 személy vesztette életét – a Magyar Néphadseregből 285 fő, az BM dolgozóiból és a Belső Karhatalomból 90 fő, a Rendőrségtől 41 fő, a Határőrségtől 12 fő. A Magyar Néphadsereg állományából a felkelők és nemzetőrök oldalán folytatott harcokban körülbelül 105 fő vesztette életét.

A szovjet honvédelmi minisztérium veszteséglistája szerint a hadműveletben részt vett 7349 tiszt, 51 472 tiszthelyettes és sorkatona. A szovjet csapatok vesztesége 2260 fő, ebből 669 fő – 85 tiszt, 584 tiszthelyettes és honvéd – meghalt, 51 fő – köztük 2 tiszt – eltűnt és 1986 fő megsebesült.

Horváth Miklós kollégám bevezetésében szakszerűen mutatja be a szovjet agresszió részleteit. Ezt most a második világháború utáni magyar–szovjet viszony ismertetésével kezdődő, általános történelmi keretbe kívánom illeszteni.

A második világháborút befejező szovjet–magyar fegyverszünetről kezdve hazánkat szovjet csapatok szállták meg, az ország elvesztette szuverenitását. A K. J. Vorosilov marsall elnöksége alatt működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság gyakorolta a főhatalmat. A marsall engedélye nélkül kormányt sem lehetett alakítani. Például az 1945-ben történt nemzetgyűlési választásokon, melyet tikos szavazással hajtottak végre, a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt a szavazatok 57 százalékát nyerte el. Egyedül is alakíthatott volna többségi kormányt, ha a demokrácia szabályai érvényesülhettek volna. De Vorosilov ezt nem engedte meg, koalíciós kormány alakítását rendelte el, s a szavazatok 17 százalékát elnyert kommunista pártnak kellett a belügy- és még más fontos minisztériumok vezetését adni. Ezzel a módszerrel érte el a Szovjetunió azt, hogy 1947. szeptember 15-re, amikor a békeszerződés hatályba lépett, és Magyarországon a Szövetséges Ellenőrző Bizottság hatalma megszűnt, hazánkban már az egypártrendszerű diktatúra uralkodott.

Emellett 1955 májusáig, az osztrák államszerződés megkötéséig szovjet csapatok tartózkodhattak hazánkban az Ausztria megszállásában részt vevő szovjet erőkkkel való összeköttetés fenntartására. Habár ezek nem avatkozhattak az ország belügyeibe, mégis biztosították a bolsevista uralom megszilárdítását Magyarországon. Az osztrák államszerződés megkötése előtti napon, a Varsói Szerződés aláírásával a Szovjetunió korlátlan hatalmat szerzett

Vorosilov, K. J. (1881–1969)

Andropov, J. V.
(1914–1984)

Tildy Zoltán, Nagy Imre
és Maléter Pál a Parlamentben,
1956. november 2.

arra, hogy saját csapatait hazánkban állomásoztassa. Amikor a forradalom kitört, október 24-től, minden jogi alap nélkül, fegyveresen beavatkozott belügyeinkbe, csapatai megjelentek Budapesten, és részt vettek a szabadságharcosok elleni harcban.

Október 31-ről november 1-jére virradó éjszaka hatalmas szovjet invázió kezdődött. Erről különböző forrásokból mind több és több jelentést kaptunk. Ahogy 1944-ben a francia *maquisard*-ok (nemzeti ellenállók) a francia vasutasoktól, úgy mi is a MÁV-tól kaptuk a legjobb értesüléseket az ellenségről. Ezenkívül a Szolnokon működő telefonközpontban, amely a Szovjetunióval való titkos telefon-összeköttetést tartotta, volt egy munkatársunk, Taraszovics Sándor, aki mindent lehallgatott és elmondott Nagy Imrének. Jól tudtuk tehát, hogy masszív új szovjet invázió indult: több mint egy tucat – pontosan 16 – hadosztály erejű magasabb egység özönlött hazánkba.

A Deák téri irodámból „K” telefonon személyesen jelentettem a szovjet invázióról érkező híreket Nagy Imrének. Ebből és más forrásokból is világossá vált számára a szovjet agresszió veszedelme és az erők nagysága. Ezért J. V. Andropov nagykövetnél is, és közvetlenül a Kremlnél is tiltakozott. Hazug válaszokat kapott. Erre november 1-jén bejelentette a Varsói Szerződésből való kilépést, az ország semlegességét, és jelentést tett az ENSZ főtitkárának.

A „K” telefonon Nagy Imre közölte velem, hogy fegyveresek behatolása akadályozta meg, hogy a Külügyminisztérium kapcsolatba lépjen az ENSZ-szel. A helyszínre siettem. Tűzszünetet rendeltem el, és a fegyvereseket a földszinti térségben gyülekeztettük. A parancsnokuk Seifert Tibor „alezredes” volt, aki jelentette, hogy a Széna téri védelmi góc emberei, és azért jöttek, mert azt a jelentést kapták, hogy bolsevisták foglalták el a minisztériumot. Magatartása és jelentése olyan furcsa volt, hogy igazoltattam. Kiderült, hogy tizedes, és egy távirattal igazolta, hogy Dudás József nevezte ki alezredessé. Letartóztattattam, és megmagyaráztam ezeknek a szabadságharcosoknak, hogy milyen nagy hibát követtek el. De ez valóban Dudás megalomániájának következménye volt. Másnap saját emberei el is mozdították a *Szabad Nép* székházában lévő „főhadiszállásáról”.

November 2-án Nagy Imre a „K” telefonon közölte: „Andropov tiltakozott a nagykövetség »ostroma« miatt, s szovjet csapatok védelmét kéri, ha nem biztosítjuk diplomáciai munkája szabadságát.” Egy harcokcsi- és lövészsorozatot riadóztattam, majd három tehergépkocsi szabadságharcossal indultam a helyszínre. A nagykövetség utcája üres volt, nyoma sem volt ostromnak. Egy tolmáccsal mentem a nagykövetség ajtajához. Andropov fejedelmi fogadtatásban részesített. Meg akart nyerni talán, ahogy Kádárral tették? Közölte, hogy az „ostrom” félreértés volt, és hogy szovjet–magyar tárgyalást javasolnak a szovjet csapatok kivonásáról. Kérte, kérdezzem meg Nagy Imrét, mi a válasz. Az irodájába vitt, ahol volt egy „K” telefon. Felhívtam Nagy Imrét. Örömmel nyugtázta az üzenetet, a magyarok aznap délután készek – mondta – a tárgyalásra az Országházban. De csak másnap, november 3-án kezdődött meg a szovjet–magyar tárgyalás. Kovács vezérőrnagy kora délután tájékoztatott arról, hogy megegyezés született, amely

szerint: a szovjet csapatok 1957. január 15-i kezdettel visszavonulnak; a magyar kormány gondoskodik ellátásukról, szállításukról; a megrongált szovjet emlékműveket helyreállítják. Az aláírásra este Tökölön, a szovjet hadiszálláson kerül sor.

A magyar delegációt Tökölön letartóztatták – de ezt akkor még nem tudtuk.

A szovjet csapatok az Alföldön kezdték a támadást még éjfél előtt. Később a Dunántúlról is jöttek jelentések támadásról. Minderről tájékoztattam Nagy Imrét. Éjfél körül egy jelentést továbbítottam neki, hogy a Budapest körül vont „védelmi” övet, mely nem volt erősebb egy figyelővonalnál, a szovjet csapatok áttörték. Ekkorra előttem világossá vált, hogy háborús állapot állt be. A következőt jelentettem Nagynak: „A szovjet erők támadása országszerte olyan méretű, hogy kimeríti a háború fogalmát. Javaslom, hogy jelentse be: »háborúban állunk a Szovjetunióval«.

Ha kívánja, az ön nevében és megbízásából, mint a szolgálatot teljesítő rangidős katona, megteszem ezt a bejelentést.” Nagy Imre szemrehányóan oktatott ki, hogy én nem tehetek ilyen kijelentést. „Különb en sem viselünk a Szovjetunióval háborút. Andropov nagykövet az irodámban van, és biztosít, hogy ők nem viselnek háborút ellenünk, ha van lövöldözés, az csak magyar provokációra adott szovjet válasz lehet.”

4 óra 30 körül egy szovjet harckocsioszlop jelent meg a Deák téri főparancsnokság előtt, de nem támadtak meg bennünket. Elkanyarodtak az Országház felé. Felhívtam Nagy Imrét, és jelentettem a helyzetet. „Köszönöm, nem kérek több jelentést.” Még ma sem értem ezt a választ. Végtere is, a szolgálatban lévő legmagasabb rangú katonai parancsnok voltam. Egy óra múlva, 5 óra 20-kor hangzott el a történelmi tragédia híres bejelentése.

„Figyelem! Figyelem! Figyelem! Figyelem! Figyelem! Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével!”

A bejelentést, hogy „csapataink harcban állnak, a kormány a helyén van”, úgy értelmeztem, hogy bármily reménytelen is a legyőzhetetlen, hatalmas szovjet túlerővel szembeszállni, a küzdelmet folytatjuk. Azaz, az egy órával korábbi javaslatomat Nagy Imre elfogadta, és most kimondta a kimondhatatlant: hadban állunk a Szovjetunióval.

Nagy Imre háborút bejelentő szövegének elhangzásakor már úton voltunk. Amikor ugyanis a Deák teret átszelő szovjet harckocsik eltűntek az Országház felé, a riadókészültségben lévő főparancsnoksággal és védőivel elindultam a budai hegyekbe. Útközben a várban elszállásolt egyetemi nemzetőrezredet utasítottam, hogy csatlakozzanak hozzánk a Manréza szerzetesháznál, onnan a Vörös Csillag Szállóhoz vonultunk, ahol ideiglenes hadiszállást rendeztünk be. Két harckocsi is volt ebben a csoportban.

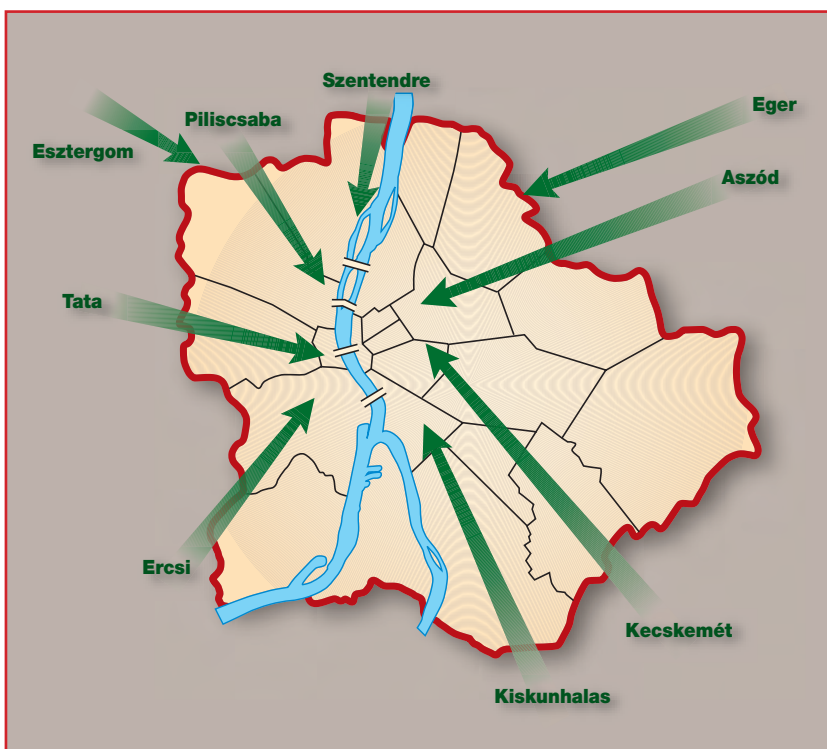
Ahogy a budai hegyszalon felfelé haladtunk, láttuk, hogy – nemcsak if-

Szovjet katonák a pesti utcán, 1956. november 4. után

A Ferenc körút 46. számú ház romjai, 1956. november 4. után

*A Magyar Honvédség bevetése
1956. október 25–28. között*

jak, hanem felnőtt és idős – emberek és asszonyok egyes útszakaszok elzárására akadályokat ástak, építettek. Egy kis csoport gimnazista megszerezte Rákosi Mátyás vörös zászlóval „ékesített” páncélozott ZIM luxusgépkocsiját, és felderítőutakat tettek számunkra. A szovjet csapatok egy napig, amíg nem jöttek rá a megtévesztésre, udvariasan utat engedtek a kommunista vezéreknak fenntartott luxuskocsi számára.

November 8-án éjjel átvonultunk a törzzsel, a két harckocsival és a körülbelül kétezer nemzetőrrel Nagykovácsiba. A Teleki-kúriában rendeztük be a főparancsnokság hadiszállását, a falut pedig körkörös védelemre rendeztük be. A település körüli hegyeken egy honi légvédelmi tüzerosztály volt tüzelőállásban, igen nagy mennyiségű lőszerkészletét silókban és pincékben tárolták. A katonák hazamentek, de mielőtt otthagyták lövegeiket, a zárat szétszedték, és a bozótba dobták, hogy a szovjetek ne használhassák őket. A törzsben lévő légvédelmi tüzer tartalékos tisztek elmentek a Zsíros-hegyre, hogy legalább egy löveget tüzelőképpé tegyenek.

November 10-én hajnalban a kilátótoronynál volt találkozási egy dorogi nemzetörküldöttséggel. Terepjárón hajtottam a hegyoldalra a turista-kilátótoronyhoz, amikor – mint derült égből a villámcsapás – egy kilenc gépből álló vadászbombázó alegység egyenként, zuhanó repülésben, rakétákkal bombázta állásunk északi szakaszát. Hatalmas tüzéségi előkészítő tűz is zúdult állásunk azon részére. Végtelen örömmel, a légvédelmi ágyúnk tüzelni kezdett a támadó repülőkre. Az egyetemistáknak sikerült egy löveget tüzelőképpé tenniük.

A repülők ez ellen a lövegünk ellen irányították rakétatüzüket. Ekkor történt a második meglepetés. Az egyik rakéta becsapódása helyén olyan hatalmas robbanás történt, amelynek a nyomása majdnem ledöntött a lá-

bamról. Nyomban ez után hatalmas füstfelhő emelkedett az égig, amely ott méltóságteljesen gomba alakra formálódott. A rakéta egy silóba csapódhatott, és felrobbantott többvagonnyi lőszert, melynek a nyomása csakis felfelé terjedhetett. Ez okozhatta a gombaalakot. A szovjetek pedig azt hitték, hogy az ördögi magyarok taktikai atombombát robbantottak. Perceken belül minden szovjet csapat eltűnt a vidékről. „Győztünk” – gondoltam. De nem ültünk örömnépet, átvonultunk a Bakonyba.

Malasenko ezredes 1956-ban

Közel egy fél évszázaddal később, 2001-ben Moszkvában találkoztam Malasenko tábornokkal, a volt ellenséggel, a Különleges Hadtest vezérkari főnökével. Felhoztam neki a háborút és a „nagykovácsi csatát”. Ő így válaszolt:

- Nagykovácsi csata? Jó mesemondó ön, generális.
- Akkor mi az, ha az egyik fél, maguk, több tucat tankkal, tüzérségi tömegtűzzel, mechanizált lövészezredekkkel – amelyeknek ön még a sorszámát is közli a könyvében – és taktikai légierővel megtámadják az „ellenfelet”, minket?
- Sohasem használtunk légierőt maguk ellen – felelte.
- Meghívom hazánkba egy látogatásra, minden költségét fedezzük. Jöj-jön el velem a Zsíros-hegyre. Megmutatom a betemetett krátereket, amelyeket a maguk rakétái okoztak, a kontúrjaik még ma is láthatók. Akkor mondja a szemembe, hogy nem alkalmaztak repülőket ellenünk.
- Köszönöm, de nem megyek. Nem leszek egy második Pinochet – felelte.

Mivel pedig Malasenko az egész beszélgetés alatt azt állította, hogy magyar meghívásra, a segítségünkre jöttek, és nem folyt háború közöttünk, csapdát állítottam neki. Olyat kérdeztem, amelyre a választ jól tudtam.

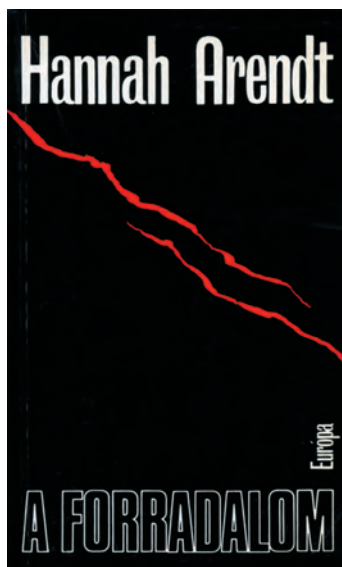
- Kérem, magyarázza meg, mi az, hogy a „Szovjetunió hőse”.
- Háborúban végrehajtott kiemelkedő bátorsággal és önfeláldozással egybekötött eredményes harccselekmény – volt a büszke válasz.
- Valóban csak háborúban érdemelhető ki?
- Igen – válaszolt Malasenko tábornok.

– Tanulmányában ön közli, hogy 26 szovjet katona kapta meg ezt a kitüntetést 1956-ban Magyarországon. Akkor miért nem ismeri el, hogy háborút viseltek ellenünk?

Síri csend volt a válasz.

Végszó

Itthon az a vélemény terjedt el, hogy a szabad világ „uszított” bennünket, de cserbenhagyott. Erre a válasz az, hogy az erőviszonyokat illetően a Szovjetunió a hagyományos fegyveres erő tekintetében abszolút fölényben volt, ilyen fegyverekkel vívott háborúban akár Párizsig eljutott volna. A Nyugat védelme taktikai atomfegyverekre épült. A Nyugat katonai fellépése a magyar ügy mellett csakis nukleáris lehetett volna – egy atomháborút azonban nem kockáztattak.

Végezetül néhány, számomra fontossá vált mondatot idéznék, amelyek azt igazolják, hogy a Nyugat és az ENSZ a forradalom után elismerte annak igazságait. Az ENSZ Ötös Bizottsága megállapította a szovjet agresszió tényét. Hannah Arendt szerint: „Amikor a szovjet-orosz tankok szétzúzták a magyar forradalmat, valójában a világ egyedüli létező szabad és cselekvő tanácsait semmisítették meg.” Milovan Đilas, Tito volt helyettese, prófétai következtetésre jutott: „A magyar forradalom a kommunizmus végének kezdete...” Raymond Aron pedig úgy vélte: „a magyar forradalom... győzelem a vereségben, mindörökké egyike marad azoknak a ritka eseményeknek, amelyek visszaadják az embernek önmagába vetett hitét, és emlékeztetik... sorsa értelmére, az igazságra.”

Végül az elégtétel: 1992. november 11-én Borisz Jelcin orosz elnök a magyar országgyűlésben mondott beszédében kijelentette, hogy „1956 tragédiája... a szovjet rendszer lemoshatatlan szégyenfoltja marad örökké”.

Ajánlott irodalom

- Aczél, Tamás – Méray, Tibor*: The Revolt of the Mind. New York: Praeger, 1959.
- B. Szatmári Lajos*: Nagykovács rövid története. Nagykovács, 1991.
- Bana József et al.* (szerk.): Győr, 1956. Dokumentumgyűjtemény. 3 köt. Győr: Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, 1996.
- Baráth Magdolna* (szerk.): Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról, 1953–1956. Kiszeljov és Andropov titkos jelentései. Bp.: Napvilág, 2002.
- Békés Csaba*: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Tanulmány és válogatott dokumentumok. Bp.: 1956-os Intézet, 1996.
- Békés, Csaba – Byrne, Malcolm – Rainer, János M.* (eds.): The 1956 Hungarian Revolution: a History in Documents. Bp. – New York: Central European University Press, 2002.
- Brzezinski, Zbigniew K.*: The Soviet Bloc: Unity and Conflict. New York: Praeger, 1961.
- Gál Éva – Hegedüs B. András – Litván György – Rainer M. János* (szerk.): A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Bp.: 1956-os Intézet, 1993.
- Györkei, Jenő – Horváth, Miklós* (eds.): Soviet Military Intervention in Hungary, 1956. Bp.: Central European University Press, 1999.
- Haraszi-Taylor, Eva* (ed.): The Hungarian Revolution of 1956. A Collection of Documents from the British Foreign Office. Nottingham: Astra Press, 1995.
- Hegedüs B. András – Kende Péter – Litván György – Rainer M. János* (szerk.): 1956 kézikönyve. 3 köt. Bp.: 1956-os Intézet, 1996.
- Horváth Júlia – Ripp Zoltán* (szerk.): Ötvenhat októbere és a hatalom. A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai (1956. október 24–28.). Bp.: Napvilág, 1997.
- Horváth Miklós*: 1956 hadikronikája. Bp.: Akadémiai K., 2003.
- Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor*: Kinek a forradalma? Bp.: Püski K., 1997
- Király Béla – Congdon, Lee W.* (szerk.): A magyar forradalom eszméi. Eltírásuk és győzelmük, 1956–1999. Bp.: Atlanti Kutató és K. Társulat-Alapítvány, 2001.
- Király Béla*: Amire nincs ige – visszaemlékezések. 1912–2004. Bp.: HVG K., 2004.
- Király Béla*: Az első háború szocialista országok között. New Brunswick, NJ: Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Kör, 1981.
- Király, Béla K.*: Wars, Revolutions and Regime Changes in Hungary 1912–2004. Reminiscences of an Eyewitness. Highland Lakes, NJ: Atlantic Research and Publications, 2005.
- Király, Béla K. – Lotze, Barbara – Dreisziger, Nándor F.* (eds.): The First War between Socialist States: The Hungarian Revolution of 1956 and Its Impact. New York: Social Science Monographs, 1984.
- Kissinger, Henry A.*: Diplomacy. New York: Simon & Schuster, 1994.
- Lidegaard, Bo*: A legmagasabb ár. Povl Bang-Jensen és az ENSZ, 1955–1959. (Ford. Kertész Judit) Bp.: Magyar Könyvklub, 2000.
- Litván, György – Bak, János – Legters, Lyman H.* (eds.): The Hungarian Revolution of 1956. Reform, Revolt and Repression 1953–1963. London: Longman, 1996.
- Molnár, Miklós*: Budapest 1956. A History of the Hungarian Revolution. London: Allen and Unwin, 1971.
- Nagy Imre*: A magyar nép védelmében. Vitairatok és beszédek 1955–56. Strasbourg: Hungarian Revolutionary Council, 1957.
- Radányi, János*: Hungary and the Superpowers. The 1956 Revolution and Realpolitik. Stanford, CA: Hoover Institution Press, 1972.
- Ripp Zoltán*: 1956, forradalom és szabadságharc Magyarországon. Bp.: Korona, 2002.
- Szakolczai Attila – Á. Varga László* (szerk.): A vidék forradalma, 1956. Bp.: 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára, 2003.
- Szakolczai Attila*: Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Bp.: 1956-os Intézet, 2001.
- United Nations Report of the Special Committee on the Problem of Hungary*. General Assembly Official Records: Eleventh Sessions. Supplement No.18 (A/3592). New York, 1957.
- Varga László – Kenedi János* (szerk.): A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9. Bp.: Századvég – Nyilvánosság Klub, 1989.

A képek forrása

140. old.

- Rákosi Mátyás. MNM Történeti Fényképtár, Budapest
- Gerő Ernő. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

141. old.

- MEFESZ-nagygyűlés a szegedi tudományegyetem Auditorium Maximumában. Szeged, 1956. október 20. MNM Történeti Fényképtár, Budapest
- A szovjet csapatok kivonulását követelő plakát. 1956. október 28–29. Dr. Szentpétery Tibor felvétele. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

142. old.

- A Magyar Rádió székházának szétlőtt homlokzata. 1956. október 28–november 4. között. Dr. Szentpétery Tibor felvétele. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

143. old.

- Pongrácz Gergely. 1956-os Intézet, Budapest

144. old.

- Nagy Imre rádióbeszédet mond. 1959. október 28. Bojár Sándor felvétele. Magyar Távirati Iroda, Budapest

146. old.

- Szovjet harckocsik a Gellért téren. 1956. október 25–30. körül. Vas József felvétele. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

147. old.

- Tüntetőik szovjet harckocsin vonulnak a Bajcsy-Zsilinszky úton a Kossuth térre. 1956. október 25. Butor Ferenc felvétele. MNM Történeti Fényképtár, Budapest
- A sortűz elől menekülő tömeg a Kossuth téren. 1956. október 25. Bojár Sándor felvétele. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

148. old.

- A Köztársaság téri pártház ostroma után meglincselt ÁVH-s katona holtteste. 1956. október 30. Eötvös Gyula felvétele. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

149. old.

- A Köztársaság téri pártház ostromában elesett felkelő. 1956. október 30. Eötvös Gyula felvétele. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

150. old.

- Kopácsi Sándor, a nemzetőrség parancsnoka. 1956. november 2., Magyar Távirati Iroda, Budapest

151. old.

- A Széna tér a harcok után a Déli pályaudvarról barrikádnak betolt vasúti kocsikkal. 1956. október 28–november 4. között. Dr. Szentpétery Tibor felvétele. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

152. old.

- Maléter Pál, 1956. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

153. old.

- Nemzetőrök a pesti utcán. 1956. október 30–november 4. között. Nagy Gyula felvétele. BTM Kiscelli Múzeum, Budapest

154. old.

- A mosonmagyaróvári sortűz áldozatai. 1956. október 26. In: Remember Hungary 1956. Alpha Publications, Inc., 1975

157. old.

- Vorosilov marsall. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

158. old.

- Tildy Zoltán, Nagy Imre és Maléter Pál a Parlamentben. 1956. november 2. MNM Történeti Fényképtár, Budapest
- Szovjet katonák a pesti utcán. 1956. november 4. után. In: Remember Hungary 1956. Alpha Publications, Inc., 1975

159. old.

- A Ferenc körút 46. sz. ház romjai. 1956. november 4. után. Dr. Zalay László felvétele. MNM Történeti Fényképtár, Budapest

161. old.

- Malesenko ezredes 1956-ban. MNM Történeti Fényképtár, Budapest